

Maja Žvanut

»To ie moia uola«

Po sledih nekega testameta iz 17. stoletja

24. maja 1671 se je v svoji hiši na Starem trgu v Ljubljani Barbara baronica Kacijanar rojena Križanič spravila pisat oporoko. Gospa je bila že priletna, trikratna vdova, a še prav čilega duha in telesa, če sodimo po vsebini in obliki njenega izdelka. Ta zanimivi dokument kaže, da svojega materinega jezika, hrvaščine, nikakor še ni pozabila, čeravno je večino svojega dolgega življenja preživela na Kranjskem. Glasi se takole:

Vtim, jmenu, Boga, očeta, jnoi zinu, inoi zuetiga duha, Amen, zpoznam jnoi dam naznanie, jezť Barbara khazianariza, raniciga gozpuđ irga Baltisara khazianara fraihera, zapuščena udoua, roiena križanič, dazam pomizlila ino zam razmizlila, dazam jezť, kakor uzi drugi mertuački ludi, tizmerti pođuerženi, jnoi dani nazuitu nič, guišnišega kakorie tazmert, tiga člouika, tudi pak nič neguišnišega, kakorie taura tezmerti, jnoi lipšiga kakor pozuoiioi zmerti, mei šlahtu ino uzimi drugimi dobra ordinga, zauolu tiga zapuščeniga Blaga ztoriti, dabi šlahta inoi uzi obene jerige neimali, zauolu tiga zamzi pridobrim zdraviu tiga žiuota, inoi pridobri moči jpravi pameti, inoi zastupnozi jnoi pri obenoi jeringi, napri uzela inoi razmizlila, jzmoie dobre uole, jednu ordingu jnoi taztament ztoriti, pokaterimbize moi šlahta, jnoi uzi drugi zamoiu uolu, imaiuze deržati, khatera ordinga, ali taztament zmoiom laznom rukom uaz napizan inoi firtigouan, inoi zmoim laztnim pečatom zapečatin,

*Barbara kazianerica
wdoua frai*

narpopri gozpudi Bogu, očetu nebeškemu, preporučim inoi zašafam moiu bogu potim božim pildu, ztuarienu, dušu kateru gozpuđ Bog, zkuzi zuoiu zuetu gnadu ino prošnu diuice marie, ino uzih zuetnikou, ino angelcou, oče nebeško kraletuo odpelati, moie truplo pak, jma timateri zemli odkudarie prišlo, pri patrih iezouitarih, ucirkui zuetoga jakopa, ukapelici diuice marie, pokopano biti, jno nikar zmanom, ueliko prangati, uzai pomoiem ztanu pokopana biti, zuetimi mašami, jno zuičami, pozujete cirkue nauadi, jmaze opraviti, jnoi nič odlašati, temuč zueate maše prece, jedno zadругi opraviti, pozujete cirkue nauadi, jno pomoim pokopališču, proti uzim koker Budem ordnala ino zapizala, zeimaiu uzi deržati drogimu zašafam ino zapuščam, cirkui zuetoga jakopa, tiga touarištua jezuzoua dua taužent rainiš, od tih štirih taužent, katerizu per moimu gozpuđ ztricu juriu iankouiču, uleti uiži ino maningi, da ima kapital oztati za cirkou, na uečne čaze ino izintereza, ze ima en lip cir kakorzu mašni guanti, ali pak kai od zrebernine kupouati, jno ta kapital, zenima malo nu ueliko na drugo obernuti, jezť tudi zašafam ino zapuščam, Bratoušćini kriztazeuiga terplenia, cirkui zuetoga iakopa kir bude moie telo ležalo, iedno taužent rainiš, od tih katerizu pri gozp iakouiču, leti uiži da bude Bratoušćina imala na uečne čaze, od intereza enu pomoč, zuičam ino drugim potribnim ričim, ako bi pak nemoglo biti dabi kapital naguišnom miztu uzeli oztal, tako očem daze iztih taužent rainiš ztori, en zrebrn pild diuice marie, žalozne ino iednan krucifikz, zatu bratoušćinu, under bih otila raiši dabi kapital uzeli oztal, jnoze preporučim dabudu puztili zame maševati,

jezt tudi zašafam ino zapuščam, zakapelicu zuetoga ziuერიუza cirkui zuetoga iakopa, ino za kapelicu diuice marie, kir bude moie telo ležalo, jedno taužen rainiš, katerizu pri gozpud jankouiču, uleti uiži daze puzte ztoriti štiri zrebrni loihteri, dua za oltar diuice marie, kir bude moie telo ležalo, dua pak zakapelicu zuetoga franziška ziuერიუza, jno očem dabudu lete loitere učazi nucali bratouščna kriztuzuouoga terplenia, zopet zašafam ino zapuščam, štiri zto rainiš, daimaiu gozp patri zouitorie od tih štiri zto R intereze za lampu ulie kupouati, na uečne čaze, ukapelicu diuice marie kir bude moie telo ležalo, ino tudi za lampicu katera zaki petak gori, na altaru zueto ziuერიუza

Bratouščinam trim, diuice marie, pripatrih iezouitarih ulubani, zašafam tri zto rainiš, toie zakoi bratouščini zto rainiš, taki uiži, daimaiu bratouščna puztiti zame mašeuati Augustinarom pred špitalzkimi urati, zašafam ino zapuščam jedno taužent rainiš od tih štirih tažent katerizu prikranzki lonchout, taki uiži daimaiu na uečne čase od toga intereze, za iednu lampu ulie žgati ukapelici diuice marie loretanški kar pa oztane od intereza od lampe ulia tobudu užiuati patri na uečne čaze, Bratouščini zuetoga roženkranca, zašafam pet zto rainiš, utaki uiži daimaiu zame izauze moie mertue puztiti mašeuati, jno akobize leta bratouščina kamo prenezla, tako daime tih pet zto R, pritoi cirkui pri diuici marie oztati,

Barbara kazianerica
wdoua frai

kapucinarom tim lublankim ino kranzkim, zašafam pet zto rainiš, utaki uiži da kar im bude ukuhinu potriba, ali uina ali mazla ali platna, daimze ima daiati, dokle bude tih pet zto R terpilo jnoih zaužem dabudu zame mašeuali,

Bratouščini zuetoga rišnoga teleza zašafam, prizuetom miklaužu iedno zto rainiš, taki uiži da imaiu bratouščina puztiti zame mašeuati,

franciškanom zašafam jedno zto rainiš, taki uiži, daimaiu zame ino za moie mertue mašeuati,

jezt zašafam pet itridezeto rainiš daze ima boščam razdiliti omoiem pogrebu

jezt zašafam pet itrideset rainiš, taki uiži daze ima kupiti meza uina ino kruha boščem tih duih špitalih ulubani, zakateri špital, duakrat jizti inoi piti dati, dabudu zame boga molili

jezt zašafam, štiri zto rainiš, za maše, daimaiu mašeuati prece pomeni inu nikar od lašati

Barbara kazianerica
wdoua frai

jezt zašafam ino zapuščam, jedno taužent rainiš, za moj pogreb, jno kai on tiče moiega pogreba, kaizam zašafala za pogreb ino zamaše, jno kai ze ima razdiliti boščem ino špitalom, zatiga uolu prozim inoza preporučim moiemu zpouidniku, ino gozpud pater rekturu da oni to uze krukam uzameiu, inu zuisto opraiiu, moi pogreb jno zamaše ino boščem ino špitalom inu daze knoiemu pogrebu kupiu bintlehti, zuiče bopni černo zukno za cirkou, ponauadi, ino da ze plačaiu duhouni, kateri budeiu moie telo zprimili mežnari, ino ti drugi kateri budu kai pomagali azamaše zam pozebi tu gori zgorai, štiri zto rainiš zašafala, ino prozim ino prepouim daze nima malo niueliko pomeni predigouati

jno ako lih nizam dužna, obeniga ierba ztoriti, ino tudi nizam nič dužna moiem unukom, ino preunukom, doklerzam moie dui kčeri, kakor gozpu zuzanu oršičku, jno gozpu anu rašpouku jazam ih mužu dala ino izmoiega blaga odpravila, inoim dala uzakoi ueč, neg pet taužent rainiš, pozebi farnuz ino zruk jno zreberninu, da ie ueliko uečiga ztanu, katerim nih ztariši tuliko nedadu kulikuzam, jezt nim dala ino potlem zam in daiala kčeram ino unukam ino preunukam kai ni bilo odnih

Barbara kazianerica
wdoua fraien

očeta blaga temuč izmoiega prauēga, laznoēa blaga uze karzāim popri ali potle daiala, kakorzam u drugim pizmu zapizala, tako nikar izdužnosti temuč izlubezni jezť poztāuim inoi jmenuiem jno jnztituiram za jerbe gozpuđ johaneza franciziška oršiča, jno niegouēga brata gozpuđ Baltižara oršiča, jno nih jezťru gozpu martu patačičku, moie unuke, leti uži, da oni za dobro zameiu zlegitimu toie tretim dilom moiga blaga katero pomoie zmerti oztane, senkhunge zunai, katerozam popri cirkui zuetomu jakopu šenkala, karie pri gozp iankouiču, kateri štiri taužent, zu za cirkou, za bratoučinu kriztuzeuoga terplenia, jno za loihtere zakapelu, diuice marie, ino zuetiga žiueriuza, naminiēni kakorzam zgoraitukai poztāuila ino zašafala, zunai tegaie moi kapital pri goz benaliu duanaiezt taužent rainiš, pri lonchouti štiri taužent, leta dua kapitāla zāstupim moie Blago katero ztorišeznaiezt taužent rainiš, od katerih budu moie ierbi, imali tretī dil kakorzam tu gori zapizala, ali uendar popri ze moreiu, ti odmene zašafani legate, duhouni, moi pogreb jno karie kniemu potriba, zueťe maše ino uzeto karzā tukai odzgorai, zašafala, plačati ino oprāuiti,

jno ako lih nizam dužna moim preunukam, nič kakozam tukai gori uže zapizala, tako nikar izdužnosti temuč iz lubezni iezť zašafam mariani muškunouki jedno taužent rainiš pri lonchouti

Barbara kazianerica
wdoua frai

zalmiki muškunouki jedno taužent rainiš
frančišku muškunu, pet zto rainiš
herbertu muškunu, pet zto rainiš, toie tim štirim moiem preunučicam tri taužent rainiš,
katerezu pri kranske lonchauti,

jazi obderžim gualt ali moč, leia taztament puztiti, ali drugoga ztoriti, inoi ztim iztim, kakorzemi bude vidilo, zmoim blagom obernuti ali ztoriti

jno kar antiče farent blaga, toze nima malo nu ueliko inuentirati, temuč kakor ze bude našlo udrugom pizmu, ali uentariu daze ponem imaiu kuntentirat uzi, jezť poztāuim inoi jmenuiem gozpuđ johaneza oršiča, kenimu exzekutora tiga moiga, taztamenta jno akobi gozp oršič, zdaici nemogel priti pomoioi zmerti, tako prozim gozp patra rektora, jno moiga zpouidnika da nič zmoim truplom nečakaiu ino zpogrebom ino zuetimi mašami ino da ne bude obeniga pomankania, ino akobi nebilo dinarieu predrukami, takoze ima od kapitāla uzeti katerie pri goz benaliu kai antiče pogreba ino z maš ino boščem daze prece oprāue ino plača glihi uži tim duhouim ino uzim katerezam tugori taztamentu zašafala ino nanie zpumnila, inoi proziminioze prepoučim goz patrou iezouitarou goz patra prouinciala inoi gozpu pat rektura daname nepozabiu zuetimi mašami imolituicami

Barbara kazianerica
wdoua frai

jnoi kadarbi naleti moie šafti, ino zadni uoli, inoi taztamentu, kai uenim ali drugim punktu, na deželzki, ordingi, praude jnoi zalemnitetu, mankalo ino potribno Bilo, tako touze karki doli gre, jno zakateriga uolu Bize imali preudati, jno disputirati pomoie zmerti tako touze nadomiztim, jno dopolnuiem, utaki uži ako leta moia šaft nemore obtzati za taztament, tako nai uolo, za codicil, ali uzaku moiu zadnu uolu,

jnoi nato pokorno prosim nih cezarzke zutlosti, našega deželzkoga firšta, ino našiga gozpuđ loncautmana, inoi uzu gozpočku, daimaiu leta moi taztament, zadnu uolu jnoi šaft, terditi jnoi nič puztiti od obenoga zuper andlati ali dišputirati, ampak braniti inoi šermati, ampak natim biti, da zkuzi od zgorai imenouanega, taztamenta exzekutora, ino gozpuđ patrou iezouitarou, bude uze dopulneno jno uze plačano, ino odprauleno uze legate

Barbara kazianerica
wdoua frai

duhoune začom zmočom gozpuđ loncautmana, letu moiu pozlidnu uolu inoi teztament, uzih zaderžanih punktih, do polniti uze perzauazi, gmajni kranzke, lonšadenpunta, pravi priči jno zpoznaiu, letiga taztamenta, zamga zkuzi, jnoi zkuzi moiom laztnom rukom uzega pizala, jno pod pizala, jno zmoim laztnim pečatom zapečatila, jnoi rizničnomu zpoznaiu, ino zažihrauiu, zam jezt lete od zdolai gozpuđe, cilo lipo prozila, dazū oni letu moiu šafut ali taztament, žnih laztnimi rukami podpizali ino pečatili zapečatili, uzai rečenim gozpuđom preze škode, datum 24. maia 1671

*Barbara kazianerin
wittib frain*

prozim pokorno gnadliuoga gozpuđ loncautmana, ali niegowoga namiztnika, da zdaici pomoioi zmirti nalože gozp benaliu, da ze dinarie dadu od kapitala tih duanaiezt taužent za pogreb ino za maše ino karzam zašafala, boga ime jno duhounim, ino kadarbi zdaici nebilo kpogrebu inoi zamaše tih dinarieu kakorzam tugori utaztamentu zapizala inoi zašafala inobi napozudu uzeli gozpuđ pater rekrut, namizti gozpuđ johaneza frančiška oršiča kakor eniga exzekutora, tako daze niemu jno kolegiomu lublanzkomu zdaici od moiga kapitala plača jno preze škodu dirži, datum 27. maia 1671

*Barbara kazianerica
wittib frain*

jno da pa nebude obenoga, umoieim taztamentu, zpričouania ali kakoue jeringe, katerebize moglo od katerega zgoditi, zauolu štirih taužent rainiš, kateri leže naintereze, pri gozpuđ iankouiču, katerih zam umoieim taztamentu, bila od lučila tukai gori, inoi od pizala od moiga blaga jno uunder ulegate ali šafinga, tako tukai zopet imenuiem jno zpoznam, daie uza šupztancia, jno kapital moiga blaga, duaiezeti taužent rainiš od katerih legitima bude za moie tri jerbe, tukai utaztamentu jmenouane, undar očem da taizte štiri taužent rainiš katerizu pri gozpuđu jankouiču, oztaneiu kakorzam tukai taztamentu, poztauila jno zapisala, da za cirkou zuetoga jakopa, dui taužent rainiš aza Bratouščinu křiztuzouiga terplenja taužent rainiš, za štiri zreberne loitare, za kapelu diuice marie dua loitera, aza kapelu zuetoga ziueriuza dua zreberna loihtare, datum 27. maia 1671

*Barbara kazianerin
wittib frain*

Spodaj je z drugo roko in v nemščini zapisana prošnja, naj deželni glavar ali njegov namestnik poskrbita, da se bo z dokumentom po testatoričini smrti ravnalo po deželnem pravu. Tu se je gospa Kacijanarjeva znova podpisala in dodala formulo: *to ie moia uola*. Potrebni sedem prič je izbrala izmed uglednih predstavnikov deželnega uradništva in plemstva: bili so to juristi Janez Krstnik pl. Petenegg, Gabrijel Lukančič, Janez Adam pl. Dinzl pa Janez Peer ter Janez Gothard pl. Egk, Jošt Jakob grof Gallenberg in Friderik baron Trilegk.¹

Rod, izvor in družinske povezave gospe Barbare

Tudi v 17. stoletju je bilo plemenitenje še vedno cilj ljudem, ki so v življenju uspeli, ki so hoteli v družbi kaj veljati in so jih mikali stanovski privilegiji. Po odselitvi protestantskega plemstva je v plemiških vrstah nastalo nekoliko več prostora za novince z ustreznimi predniki, ustreznimi dohodki od nepremičnin, ustreznim premoženjem ter ustreznimi zaslugami za deželo ali vladarja. Priložnost za pridobitev večine tega so dajale številne vojne

¹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), Test. Grupa II, Lit K, št. 14. Zaradi lažjega branja sem v besedilo dokumenta vstavila moderne znake za šumnike: ch = č, dolgi s = š ali ž.

te dobe – beneška, tridesetletna, turške –, pa deželna in državna uprava in nekatere gospodarske panoge. Še vedno torej stara shema: plemstvo obleke in plemstvo meča.

Prvo se je rekrutiralo izmed izobražencev (uradnikov in ljudi svobodnih poklicev), trgovcev in podjetnikov domačega ali tujega porekla, v drugo pa so – na Kranjskem v še posebno opaznem številu – prehajali prišleki iz notranjosti Balkana, često plemenitega rodu, ki so se že od konca srednjega veka pred Turki umikali proti severu v hrvaške in dalje slovenske dežele. Po utrditvi Vojne krajine so jim predstavljala odskočno desko za gospodarski in družbeni vzpon tamkajšnja oficirska mesta. Po nekaj letih službe je sledil nakup posesti, običajno kje v Posavju, Beli krajini, na Notranjskem ali Dolenjskem, po možnosti poroka z domačinko in pridobitev plemiškega naziva.

Barbara baronica Kacijanarjeva je bila hči enega takih uspešnih soldatov z juga, in sicer Gabrijela (Gavrila, kot ga imenujejo hrvaški viri) Križaniča, ki mu je donosna poveljniška služba v Vojni krajini omogočila nakup gospostva Trebnje, zasluge, pridobljene v tej službi, pa tudi sprejem med kranjske deželane.² Križaniči so se iz rodnega Pounja pred Turki umaknili v »ostanek ostankov«³ Hrvaške, si tam pridobili manjšo posest in se poslej udeleževali njegove obrambe.³ V zadnjih desetletjih 16. stoletja sta se v tem odlikovala brata Gašper in Jurij. Gašper, ki je bil stotnik haramij v Bihaču, je leta 1586 od Viljema Turjaškega kupil gospostvo Pusti gradec v Beli krajini.⁴ V stolpu gradu so dvanajst let pozneje, 1. julija 1597, popisovali njegovo premoženje, katerega sestavni del so bili tudi ujetniki. Prisotni so bili komisarja Mihael Čečker in Karel Jurič, pokojnikov sin iz prvega zakona Gabrijel, vdova Mara in Janž Gall. Zadnji trije so bili skupaj s pokojnikovim bratom Jurijem varuhi njegovih dveh mladoletnih otrok iz drugega zakona, sina in hčerke.⁵

Kaj se je potem zgodilo s tema otrokoma, koliko je imel Gašper posesti še na Hrvaškem in na koga je prešla, mi ni znano. Pusti gradec je podedoval najstarejši, Gabrijel. Verjetno mu je to omogočilo, da si je ustvaril družino, če je že ni imel, kajti rojstvo njegove hčere Barbare je smiselno staviti prav v zadnja leta 16. stoletja. Gabrijel je leta 1601 kupil še Trebnje in postal »Kranjec«.⁶ Ko so ga 1619. leta pokopavali v novomeški frančiškanski cerkvi, so za pogrebom na njegovo željo vodili enega njegovih najboljših konj, ki naj bi ga potem predali samostanu: vendar je vdova želela žival obdržati in je kot odškodnino zanj samostancem plačala 30 tolarjev.⁷

Edini znani Gabrijelov otrok, hči Barbara, je bila takrat že nekaj časa žena vojaka (verjetno plemenitega rodu Matije Dorotiča in je imela z njim hčeri Ano in Suzano.⁸ Na Krajini pa je smrt prišla hitro, in mlada Barbara je nekako v tem času ne le ovdovela, ampak se je tudi ponovno poročila. Avgusta 1623 sta namreč z drugim možem Janezom Boltežarjem Burgstallerjem v kapeli sv. Ane na gradu Krupa pokopala edinega sinčka Andreja. Mali še ni mogel imeti dve leti, kot kaže tudi njegova zelo realistična upodobitev na nagrobniku: oblečen je v hrvaško suknjico in drži v roki rožico.⁹ Sedem let pozneje, 15. avgusta 1630 je umrl tudi Burgstaller.¹⁰ Ker po njem ni bilo otrok, je družinsko premoženje – Krupo,

² Anton V. Globočnik, *Der Adel in Krain, Mittheilungen des Musealvereines für Krain, Laibach* (1899) XII, 2. Heft, str. 52.

³ Ivan Kukuljević Sakcinski, Juraj Križanić Nebljuški, v: *Arkiv za povjesnicu jugoslavensku, Zagreb* (1869), Knjiga X, str. 11 sl.

⁴ Popis listin v ARS, Zap. Lit. C, št. 1.

⁵ Ibid.

⁶ Majda Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 502.

⁷ Ivan Vrhovec, *Zgodovina Novega mesta, Ljubljana 1891*; str. 94.

⁸ Podatek v genealoških beležkah v ARS, *Graščina Krumperk*, fasc. 25.

⁹ Emilijan Cevc, *Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom, Ljubljana 1981*, str. 255, op. 566.

Pobrežje in Gradac – prešlo na sinove njegovega pokojnega brata.¹¹ Barbara je seveda še vedno imela svoj Pusti gradec, ki pa ga je leta 1635 prodala, ter Trebnje; živela je poslej v glavnem v Ljubljani, v lastni hiši na Starem trgu.

Kmalu se je vdovskemu stanu spet odpovedala: že leta 1632 se je poročila z vdovcem Jurijem Boltežarjem baronom Kacijanarjem, ki je bil dobrih deset let starejši od nje in že bolehen.¹² Obojestranski interes za to zvezo je očiten: ona je s tem stopila v eno najodličnejših kranjskih plemiških družin in pridobila naziv baronice, njemu pa je imetje, s katerim ga je podprla, nekoliko olajšalo zadnja leta življenja, saj »po svojem ljubem pokojnem očetu ni prejel drugega kot življenje in dobro ime, premoženje pa preobloženo z dolgovi,« kot je zapisal v oporoki.¹³ Imenoval jo je svojo ljubo ženo in »kreditorico« in ji v znamenje hvaležnosti zapustil vse, kar je imel. Ta sin in vnuk gorečih protestantov – babica Julijana in oče Jurij Andrej sta bila dala pri rodbinskem gradu Begunje urediti protestantsko molilnico¹⁴ – si je želel biti pokopan po katoliškem obredu pri očetih frančiškanih v Ljubljani. Tu je 22. decembra 1640 star 50 let po dolgotrajni bolezni tudi umrl.¹⁵

Nekako v času svoje tretje poroke je Barbara omožila tudi obe hčeri in to prav dobro; na tako obilno doto in balo, kakršno omenja v oporoki, namreč nad 5.000 goldinarjev, pohišstvo, srebrnino in nakit vsaki od njiju, je pač lahko dobila primerna zeta. Morda ni naključje, da je s tema porokama po eni strani utrdila vezi z novo domovino, po drugi pa jih ohranila s staro. Starejšo Ano je oddala Erazmu Raspu z Jabelj; od neznanega števila otrok jima je preživela le hči Marija Sidonija. Ženin zanjo se je pozneje našel v razvejani, podjetni družini Moškonov: bil je to Janez Krstnik, ki mu je bila prva žena in je imela z njim v desetih letih pet otrok.¹⁶ Vsa ta dekleta so se možila mlada in tako ni nenavadno, da je imela Moškonova Marija Ana, imenovana Marijana, v času, ko je njena prababica pisala oporoko, že triindvajset let. Mlajšo Suzano pa je Kacijanarica omožila s takrat edinim preostalim članom ugledne hrvaške družine Oršičev; v poznejših letih si je pridobil znatno premoženje in njuna dva sinova sta si mogla pridobiti naziv baronov.¹⁷ Oba, Janez Frančišek in Baltazar, sta bila vojaška poveljnika na Krajini, oba tudi študirana človeka, saj je bil starejši celo na univerzi v Bologni. On je bil tudi tisti, ki se je še posebej odlikoval pri zatrtju zrinjsko-frankopanske zarote.¹⁸

Gospe Barbari je bilo usojeno za tiste čase kar dolgo življenje, preko sedemdeset let, pokopala je tri može, vse tri (znane) otroke, oba zeta, vnukinjo in najmanj enega pravnuka. Tako je za glavnega izvrševalce oporoke mogla imenovati najstarejšega vnuka. Poslednjih trideset let je preživela v Ljubljani kot ugledna matrona, zaželena krstna botra – v matrikah ljubljanske stolnice je v letih 1646–72 navedena kar osemnajstkrat¹⁹ – ter velika prijateljica in podpornica jezuitov.

¹⁰ Ibid., str. 268.

¹¹ Majda Smole, n.d., str. 354.

¹² ARS, Rok. I/43 r.

¹³ ARS, Test. Grupa II. Lit. K, št. 9.

¹⁴ ARS, Stan. A., škatla 95; spis Reformacija v Begunjah.

¹⁵ Ludwig Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel in den Matriken des Herzogthums Krain, Görz* 1905, str. 175.

¹⁶ ARS, Test. Grupa II, Lit. M, št. 9.

¹⁷ Enciklopedija Jugoslavije, 6, Zagreb 1965, str. 391.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Schiviz, n.d.

V srcu Kranjske

O družbi, v kateri se je gibala Barbara Kacijanar, imamo nekoliko podatkov šele iz let, ko se je preselila v Ljubljano. Do smrti drugega moža je verjetno živela pretežno v Beli krajini in Trebnjem, v stikih z bližnjimi sorodniki Križaniči, Jankoviči, Devoliči ter ostalo lokalno gospodo, ki je imela kakšne službe ali posle v zvezi s Krajino. V Ljubljani je po smrti prvega moža poiskala sovaruha svojih dveh hčera. Bil je to znani kranjski advokat Burkhard Hitzing, ki je prevzel varuštvo še nad dvema Križaničevima sirotama, in sicer nad Jurajem Križaničem, poznejšim znamenitim piscem, sicer pa vnukom drugega junaškega brata Križaniča, Jurijem, ter nad Jurijem Jankovičem, pravnikom istega Križaniča.²⁰ Juraj Križanič je v začetku tridesetih let pri ljubljanskih jezuitih obiskoval zadnja dva letnika gimnazije,²¹ za Jankoviča pa smemo prav takšno šolanje predpostaviti, saj je pozneje študiral v Bologni. Medtem ko je mladi Križanič po končani gimnaziji odšel v svet, je Jankovič ostal na Kranjskem, vseskozi v tesnih stikih s sorodnico Barbaro. Bila je botra dvema njegovima otrokoma.²² Leta 1652 mu je prodala gospostvo Trebnje, za kar ji je odstopil gospostvo Preddvor na Gorenjskem, del kupnine pa ji je ostal dolžan.²³ V oporoki ga imenuje »strica«, kar pa je v skladu s tedaj tudi običajnim pomenom razumeti kot »sorodnik«, saj je bil celo generacijo mlajši od nje. Sorodstvenih povezav z jezuitom Andrejem Jankovičem nisem mogla ugotoviti, so pa verjetne; ne glede na to pa je bila gospa Barbara z njim v družabnih in duhovnih stikih.

Če pogledamo, otrokom katerih ljudi je bila krstna botra in kdo je bil prisoten pri podpisovanju njene oporoke, kodicila in pozneje odpiranju le-teh, kaže, da ji je bila blizu družba deželnih uradnikov in izobražencev nasploh. A pri krstu je držala tudi tri turjaške dojenčke in z njeno oporoko si je dalo opravka kar nekaj predstavnikov najvišjega deželnega plemstva, med njimi sam knez Janez Vajkard Turjaški.

Močno je čislala tudi družbo jezuitov. Prva knjiga njihovih *Dnevnikov* (1651–71) jo pogosto omenja, pravzaprav nenavadno pogosto, saj se sicer imena laikov v njej redko pojavljajo. To kaže, da je bila kar pomemben pojav v njihovem vsakdanjem življenju.²⁴ Domina Kazianerin, kakor je spoštljivo imenujejo, je poskrbela za marsikateri priboljšek na njihovi mizi, precej redno je po dva patra skupaj vabila na obede na svoj dom. Za red je bila tudi sicer odprtih rok: leta 1644 mu je podarila dragocen, 100 goldinarjev vreden vezen mašni plašč, enako vrednega, ki je bil še v delu, pa mu je volila v oporoki. Leta 1651 je z 2.000 goldinarji ustanovila štipendijo za dva revna študenta v seminarju sv. Rogacijana in Donacijana, ki je bil zadolžen za glasbeno dejavnost v samostanu. Deset let pozneje je cerkvi sv. Jakoba darovala srebrn svečnik, leta 1671 pa še srebrn kip sv. Ignacija.²⁵ Ker je želela biti pokopana v Marijini kapeli Jakobove cerkve, je bila v oporoki do jezuitov še posebej darežljiva: cerkvi, posebej kapelama Matere božje in sv. Frančiška Ksaverija, pa bratovščini Kristusovega trpljenja na križu ter vsaki od treh Marijinih bratovščin je zapustila v užitek skupaj 6.700 goldinarjev, da bi se nabavljali cerkvena oblačila, srebrnino, olje za večno luč in sveče, v zameno pa naj bi se zanjo brale maše. Za lastni pogreb je namenila tisoč goldinarjev in naj bi bil stanu primeren: sprevod žalujočih od njene hiše do cerkve, v katerem bi šli

²⁰ Vatroslav Jagić, *Život i rad Jurja Križanića*, Zagreb 1917, str. 14.

²¹ Hrvatski leksikon, Zagreb 1996, I. A–K, str. 647.

²² Schiviz, n.d., str. 6 in 13.

²³ Smole, n.d., str. 502.

²⁴ ARS, Rok. 1–33 r, str. 220 sl.

²⁵ France Martin Dolinar, *Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597–1704*, Ljubljana 1976, str. 57, 123–131.

duhovniki in reveži, primerna žalna dekoracija, številne maše, pogostitev gojencev špitala. Ni čudno, da jo pisci *Dnevnikov* imenujejo »našo veliko dobrotnico«.

V *Dnevniki*h najdemo tudi vest o njeni smrti in poročila o pogrebnih svečanostih, kar za navadne laike spet ni bilo običajno.²⁶ Če je spomladi 1671. leta še vsa čila lastnoročno pisala oporoko, pa je dve leti pozneje, 28. marca 1673, kodicil k njej morala narekovati; napisan je v nemščini, le podpisala ga je sama, s tresočo se roko: Barbara Kazianerica, wdouua frain.²⁷ Z njim je preklicala tista določila oporoke, po katerih naj bi jo pokopali stanu primerno; nobenega slovesnega spreveda si ni več želela, le črno sukno in sveče na oltarju, pod katerim bo pokopana, ter veliko maš. Ponovno je poudarjala, kako je treba vsa denarna volila cerkvam kar najhitreje izplačati, jezuitom pa je namenila še kočijo z dvema konjema. Z določeno vsoto denarja se je spomnila zveste služabnice Špele, ostale posle – kočijaža, kuharico, služkinji Špelo in Alenko – pa je priporočila dediču Oršiču.

Umrla je nekaj dni pozneje, na velikonočni ponedeljek 3. aprila ob petih popoldne. Jezuiti so prižgali sveče, iz velikega stolpa so se oglasili vsi zvonovi, ki so doneli skoraj celo uro, zvonili pa so tudi v drugih ljubljanskih cerkvah. Naslednji dan so jo tiho, kakor je bila želela, položili pod tlak Marijine kapele. V cerkvi so postavili mrtvaški oder, t.i. castrum doloris, ob katerem so se tri dni odvijali obredi in molitve za pokoj njene duše; večerne je vodil p. Andrej Jankovič.

Vprašanja jezika(ov)

Vsi ti priseljenci iz južnoslovanskih dežel, Blagaji, Frankopani, Lenkoviči, Nikoliči, Gusiči, Juriči, Dorotiči, Križaniči, in kar jih je še bilo, so se torej kolikor mogoče vključili v družbo v slovenskih deželah: poročali so se z domačini, pošiljali otroke v šolo k jezuitom v Ljubljani in Gradcu ter na italijanske univerze, aktivno sodelovali v življenju cerkve, deloma dosegali članstvo v deželnih stanovih, tudi višje plemiške nazive. Vsaj v prvi, drugi generaciji pa so obdržali neko svojo posebnost. Če je namreč moralo biti plemstvo obleke že zaradi svojega dela mnogojezično in mu je bila nemščina uradovadni jezik, a tudi sicer jezik zapisov, pa temu plemstvu meča sprva kakšno dobro znanje tega jezika niti ni bilo potrebno. Posebne ljubezni do njega itak niso gojili, saj je znano, da je pri vzponu po družbeni lestvici kot najhujše konkurente občutilo prav »Nemce«, ki so jih črtili nemara še bolj kot Turke.²⁸ Zato je imela materinščina, bodisi v čisti obliki ali pa močno spremešana s slovenskimi besedami pri njih v pisnih dokumentih pomembno mesto: v njihovih zapuščinskih inventarjih je precej listin in urbarjev označenih kot »windish« ali »crabatisch«. Vzroki za to so bili lahko različni, morda ni bilo pri roki pisarja, ki bi bil večč nemščine, ali je ni znal sam gospod, ali pa je šlo celo za zavestno nepristajanje na samoumevnost nemščine v zadevah omike.

V stari domovini namreč uradovanje v hrvaščini na vseh nivojih ni bilo nič izjemnega, a tudi književno delo v domačem jeziku je imelo že lepo tradicijo. Šolski sistem jim je očitno omogočal opismenjevanje v materinščini. Tudi Barbaro Kacijanar so v otroštvu naučili pisati v domačem jeziku. Kljub temu, da je njena »špraha« zaradi njene življenske poti zanimiva mešanica hrvaščine, gorenjskega in dolenjskega narečja slovensčine ter nemških izposojenk, je zelo spretno vezala besede in bila v jeziku in pravopisu dosledna. Tekst je napisala sama, kar izrecno poudari, gotovo po poprejšnjih konceptih, pri čemer ji je pri pravnih formulacijah nekdo moral pomagati. Vsekakor se ji po dolgih desetletjih življenja v okolju, ki se je skoraj

²⁶ ARS, Rok. 1–33 r, str. 220 sl.

²⁷ Kot op. 1.

²⁸ Kukuljević, n.d., str. 21–24.

samoumevno pisno izražalo v nemščini, latinščini ali italijanščini, ni zdelo, da bi tako morala ravnati tudi sama.

V slovenskih deželah je bila praksa drugačna. Šola, tako na nižji kot na višji stopnji, je favorizirala nemški jezik, čeprav je res, da se je učenec v njej pri dopolnilnem pouku lahko naučil brati in pisati v slovenščini, ki je bila po mnenju oblasti »ljudski jezik«.²⁹ Na to ljudstvo pa sta se cerkev in država v 17. stoletju vedno pogosteje obračali in ni naključje, da se je iz tega časa ohranilo več desetih zapisov najrazličnejše vsebine v »ljudskem jeziku«. Prav dobro so ga obvladali razni uradniki, pa tudi gospoda. Gosposki izobraženci si namreč niso nič slabega mislili o slovenščini. Vsi so govorili slovensko s posli in podložniki, nedvomno precej tudi v družinskem krogu in v veselih prijateljskih družčinah, radi so poslušali sočne baročne pridige in gledali pasijonske igre, podpirali so izdaje slovenskih nabožnih knjig in nemara pomagali nabirati kakemu Matiji Kastelcu besede za njegov latinski-slovenski slovar. A kadar so prijeli za pero, jim je le-to samodejno zašlo v vajeno nemščino, pogosto z zaznavno slovensko sintakso. Vendar so tudi njih v otroških letih naučili brati in pisati materinščino. Valvasor je značilen primer takega žlahčiča, razpetega med jezikom domačega okolja in jezikom pisne konvencije, ki ga po lastnem mnenju niti ni zadovoljivo obvladal.³⁰

Tudi drugim predstavnikom njegovega stanu pričinja slovenščina siliti izpod peresa, kadar se lotijo zasebnih zapisov. V korespondencah te dobe niso redke posamezne besede, skupine besed ali celo stavki, res pa je, da v taki obliki delujejo bolj kot stilizem in ne kot sredstvo obveščanja. Popolnoma slovenskih pisem je malo. Zato se zdi korespondenca Coraduzzi-Marenzi toliko bolj nenavaden pojav,³¹ posebno še, ker dajejo ta spontana pisemca dveh bolj rahlo izobraženih dam vtis, kot da bi bilo pisanje pisem v slovenščini v 17. stoletju nekaj najbolj običajnega. Če je bila pri priseljencih zavest o izvorni jezikovni pripadnosti živa, tudi zaradi tradicije »narodne« države, pa je bilo domače plemstvo v jezikovnem pogledu razdvojeno. Priseljeno iz najrazličnejših okolij, deloma pa izšlo tudi iz domačega, je živelo med pretežno slovensko večino. Jezikovno prakso so mu narekemale življenske okoliščine: med graščaki so bili taki, ki so zaradi skromnih gospodarskih razmer živeli stalno na deželi in drugega jezika kot slovenščine niso znali. Večina jih je živela med mestom in deželo, imeli so pestre družabne stike, zato so bili večjezični; (verjetno) le redki pa so si lahko privoščili znanje samo slovenskemu okolju tujih jezikov. Zato se je naše plemstvo oklepalo pokrajinske zavesti in pripadnosti stanu, to in ne katerikoli jezik mu je bilo sredstvo identifikacije. Frustrirano zaradi izgube politične moči in gospodarskih stisk je bilo dinastiji sicer precej gorko, ni pa je imelo za »tujo«, tako kot Hrvati, Madžari in Čehi.

Zato se je Franjo Krsto Frankopan, po materi Kranjec, ki je v otroških letih živel na Dolenjskem, uštel, če je računal na podporo kranjskega plemstva v zaroti proti cesarju. In čeprav je sicer res, da je imel na Dolenjskem, posebno okoli Novega mesta, »sramotno veliko« pristašev, kot je pisal grof Gallenberg bratu v Ljubljano.³² Pristašev – svojih tja doseljenih rojakov, ali tudi domačinov, tega pa ne vemo.

²⁹ J. Gruden, Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformacijski dobi. Carniola VI (1915) Ljubljana, str. 11–13.

³⁰ Mirko Rupel, Valvasorjevo berilo, Ljubljana 1969, str. 11.

³¹ Pavel Merkuš, Slovenska plemiška pisma, Trst 1980.

³² Pismo Jošta Jakoba grofa Gallenberga z dne 31. januarja 1670. ARS, Graščina Dol, fasc. 154.

Zusammenfassung

»Das ist mein letzter Wille.«
Auf den Spuren eines Testaments aus dem 17. Jahrhundert

Maja Žvanut

Nach dem Sieg der Gegenreformation wanderten auf Geheiß des Landesfürsten mehrere Hundert protestantischer Adelligen und ihrer Familienangehörigen aus den slowenischen Ländern aus. An ihre Stelle begannen Neugeadelte zuzuziehen, denen diese Ehre aufgrund ihrer Verdienste in Landes- und Staatsverwaltung, in der Wirtschaft und beim Militär zuteil wurde. Zu diesem sogenannten Schwertadel wurden in großem Maße Offiziere südslawischer Herkunft rekrutiert, die – nachdem sie an der Militärgrenze Karriere gemacht hatten – einen Besitz in den slowenischen Ländern kauften. Dort integrierten sie sich weitgehend in die Gesellschaft – wenn man davon absieht, daß sie zunächst im Einklang mit der Tradition ihres Herkunftslandes noch weiterhin in ihrer Muttersprache oder einer Mischung aus dieser mit dem Slowenischen amtierten und korrespondierten.

Barbara Baronin von Katzianer war einzige Tochter eines schon geadelten und reich gewordenen Soldaten von der Militärgrenze. Von Hause aus war sie in der Kultur ihrer Landsleute erzogen und ausgebildet worden und verbrachte dann den überwiegenden Teil ihres siebzigjährigen Lebens in Krain. Als Universalerbin ihres Vaters verfügte sie frei über ein beträchtliches Vermögen, was sie unabhängig und selbstbewußt machte. Sie hatte und überlebte drei Gemahle und wenigstens drei Kinder. Als Witwe verbrachte sie die letzten dreißig Jahre ihres Lebens überwiegend in Ljubljana, wo sie gern in der Gesellschaft der Landesbeamten und Adelligen, vor allem der Jesuiten verkehrte, deren große Gönnerin sie war. Im vorliegenden Beitrag wird ihr Testament aus dem Jahre 1671 (sie starb zwei Jahre später) veröffentlicht, das eigenhändig verfaßt wurde in einem interessanten Gemisch aus dem muttersprachlichen Kroatisch, der damaligen slowenischen Schriftsprache, dem Unterkrainger und Oberkrainger Dialekt, gespickt mit deutschen Lehnwörtern.

*arhivi**glasilo Arhivskega društva Slovenije in arhivov Slovenije*

Arhivi so začeli izhajati leta 1978 in so osrednje glasilo Arhivskega društva Slovenije. Glasilo spremlja arhivska vprašanja od organizacije in načrtovanja dela v arhivih, vrednotenja, urejanja in popisovanja gradiva do njegove uporabe ter dogajanja v arhivski stroki tako doma kot v svetu. Poleg prispevkov s področja arhivistike, arhivske dejavnosti in arhivske tehnike, objavljajo *Arhivi* tudi prispevke s področja zgodovinskih pomožnih ved, prispevke o virih, fondih, strukturi inštitucij in zgodovini državnih ureditev. *Arhivi* niso namenjeni le arhivskim strokovnim delavcem, ampak tudi uporabnikom arhivskega gradiva za raziskovalne, študijske, kulturne in izobraževalne namene, pa tudi drugim, ki uporabljajo gradivo za različne uradne, poslovne in osebne namene. Glasilo skuša razvijati strokovne, izobraževalne in informacijske funkcije arhivov ter povezovati arhivsko stroko s sorodnimi družboslovnimi vedami, zlasti z zgodovino, pomožnimi zgodovinskimi vedami, informatiko ipd.

Prispevki so razdeljeni v naslednje rubrike: Članki in razprave – Iz prakse za prakso – Iz arhivskih fondov in zbirk – Poročila o delu Arhivskega društva Slovenije – Poročila o delu arhivov in zborovanjih – Ocene in poročila o publikacijah in razstavah – Osebne vesti – Nove pridobitve arhivov – Bibliografija arhivskih delavcev – Sinopsis.

Arhive lahko kupite ali naročite pri Arhivskem društvu Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, tel. (061) 1251 222, faks (061) 216 551. Cena za dvojno številko je 2000 SIT, za člane Arhivskega društva Slovenije 1000 SIT ter za dijake in študente 500 SIT. Pri Arhivskem društvu Slovenije lahko naročite tudi starejše številke *Arhivov* in druge publikacije Arhivskega društva.